
Projev rektora prof. RNDr. Václava Hampla, DrSc., ze dne 4. 4. 2012 k 664. výročí založení Univerzity Karlovy

Projev rektora prof. RNDr. Václava Hampla, DrSc., ze dne 4. 4. 2012 k 664. výročí založení Univerzity Karlovy

Rectores Magnifici, Spectabiles, Honorabiles, kolegyně a kolegové, drazí hosté, dámy a pánové, scházíme se tu každý rok v jubilejní den nebo ve dny v jeho blízkosti, abychom si připomněli výročí naší univerzity a snad také, abychom v jejích bohatých dějinách hledali inspiraci pro dobu dnešní. Když vzpomínáme založení naší alma mater, vracíme se tak i k tomu, že ji Karel IV. jako otec zakladatel vybavil prostředky, díky nimž mohla pražská akademická obec učitelů a žáků začít reálně působit. Karlův syn Václav otcova nadání ve prospěch univerzity dále zmnožil. Scházíme se vlastně právě díky němu zde, v gotickém paláci, který Václav roku 1383 věnoval univerzitě a spojil ji touto donací se jménem svého zvěčnělého otce.

Doby Václavových následníků lze charakterizovat jako spíše dramatické než jako velkorysé vůči vědě a vzdělání. Roku 1576 však přišel na Pražský hrad panovník, který sice nedosáhl příliš oslnivých politických úspěchů, zato však oficiálně učinil Prahu sídlem císařského dvora a zcela neoficiálně – ale velmi reálně – z ní na 37 let udělal jedno z klíčových center evropské vědy a umění. Éra císaře Rudolfa II. skončila právě před 400 lety, když 20. ledna 1612 zemřel.

Co vlastně zahrnujeme pod pojem Rudolfův mecenát vědy? Historická literatura posledních desetiletí solidně doložila, že císař, opírající se o rady předních přírodovědců své doby, shromáždil při dvoře především evropskou astronomicko-matematickou elitu. Tu nejlépe reprezentují jména jako Tycho de Brahe a Johannes Kepler. Prvý patřil koncem 16. století k nejlepším pozorovatelům hvězdné oblohy, druhý byl nadán mimořádnou matematickou kompetencí a nadto fascinující, nejen matematicko-astronomickou představitostí. Císař jim postavil k ruce nejlepší konstruktéry přístrojů oné doby a celý tým nejenže finančně zajistil, ale dával mu opakovaně najevo, že má osobní zájem o průběh a zajímavé výsledky konstrukční, výzkumné i teoretické práce.

Velmi podobně tomu bylo v případě dvorské alchymie, resp. chemie, medicíny nebo například botaniky, pro kterou Rudolf v hradním areálu založil na onu dobu skvělou botanickou zahradu. A úplně obdobný byl i císařův postup při podpoře umělců a umění dvorského okruhu. Kompetentní velkorysost, osobní, poučený a o znaleckou radu opřený zájem, soustředění osobností, které si měly navzájem co podstatného říci, a jejich motivování k zajímavým úkolům: to jsou hlavní rysy panovnického mecenátu oněch šťastných let na přelomu 16. a 17. století.

Za tímto – poměrně nákladným – konceptem nestál primárně finančně motivovaný pragmatismus vládců. Spíše se tu jeho osobní poučený zájem o vědy a umění snoubil s porozuměním pro nutnou mezinárodní reprezentaci státu a pro skutečnost, že podpora věd a umění prostě evropsky patřila k nutným atributům panovnické moci. Nešlo přitom o pouhou existenci observatoří, laboratoří nebo vědeckých sbírek. Kvalita, jaksi mimochodem prověřovaná početnými zahraničními zainteresovanými návštěvníky dvora, platila za nutný předpoklad reputace. Výzkum pak ukazuje, že mnozí z císařových umělců a vědců byli i jeho (neformálními) diplomaty. Měli své vlastní kontakty napříč Evropou.

Ptáme-li se, jak byla do tohoto prostředí začleněna naše univerzita, je třeba odpovědět, že sice jen nepřímo, ale zato velmi intenzivně. Klíčovou roli tu hrály významné vědecké osobnosti a jejich kolegiální sítě. Dlouholetý hlavní panovníkův poradce, bývalý profesor pražské univerzity a protomedik království českého Tadeáš Hájek z Hájku zůstával v těsném a produktivním kontaktu s řadou svých univerzitních kolegů a přátel. Taktéž dlouholetý univerzitní rektor Martin Bacháček, přední pražský matematik oné doby, udržoval např. s Keplerem do té míry přátelské vztahy, že rakouský kolega u něj v koleji krále Václava dokonce na čas nalezl pohostinné bydliště. Bacháčkovy matematicko-astronomické konexe k řadě významných členů dvorské společnosti pomáhaly pak v době vyhrocujících se konfesijně politických konfliktů a vášní překlenout nejednu pro univerzitu nepříjemnou situaci. A je samozřejmé, že na druhou stranu i úspěšná a hýčkaná dvorská věda svými výsledky podstatně obohacovala také s ní spojené univerzitní prostředí.

Může nám tento historický příběh něco vzkázat přes propast čtyř století? Snad to, že vztah inteligentní a velkorysé vlády k „nepraktické“ vědě a umění není jen zbytečným „prskáním smetany na hotový koláč“. Světová prestiž, zdaleka se neomezující na úzce zasvěcené odborné kruhy, pozitivní mezinárodní pozornost pro malý středoevropský stát, pevná pozice ve svět obepínajících sítích nadoborově respektovaných osobností, to vše jsou dodnes podstatné aspekty tzv. měkké zahraniční politiky úspěšných států. Ty přesně vnímají, že pozici hráčů na evropské i světové scéně už neurčují počty tankových divizí a miliony vyrobených tun cementu, ale také a spíše uznávané účastenství u stolu těch, kdo dnes spolu hovoří o zdánlivě odtažitých tématech, která však zítra možná budou rozhodující pro další vývoj našeho kontinentu nebo světa.

Je to jen naše akademická, od pragmatické reality odtržená představa, že „státní mecenát“ vědy a akademického vzdělání má dnes stejně jako před čtyřmi sty lety tak velkou cenu? Vezměme za příklad Německo, jehož kancléřka

Angela Merkelová, která včera navštívila naši univerzitu, formulovala na počátku světové finanční krize jasný koncept: „Z této světové krize musí Německo vyjít posíleno a s ještě výraznější globální pozicí, než jakou mělo před krizí.“ Jediný způsob, jak to docílit, je podle Merkelové – a to při obecném, v německé ústavě od léta 2009 zakotveném drsném šetření – masivně investovat do vědy, výzkumu a do vysokých škol. A nebyla to řečnická fantazie nebo prázdný plán či předvolební slib: právě v letech krize vložilo Německo do svého akademického školství, do rozvoje vědy a výzkumu dodatečných 20 miliard euro (tedy 500 miliard našich korun)! Proč není český stát, když už nechce v předvídaté velkorysosti následovat úspěšnějšího souseda, ochoten alespoň udržet dosavadní úroveň financování vědy a univerzit? Českým vysokým školám, které se po léta dožadují skutečných, potřebných a zdůvodněných reforem, je ministersky vnucována zcela nepřehledná kvazireforma jaksi pragmaticky výprodejové povahy. Místo opatření, která by skutečně efektivně pomohla rozvinout mnohem intenzivnější a oboustranně přínosnou spolupráci vysokých škol s průmyslovými a dalšími podniky, se jako jediná náplast na propadající se veřejné financování nabízí – či spíše vnucují – podivné recepty tzv. odloženého školného, které hrozí rozvrátit sociální bázi českého vysokého školství a následně české vědy. Naše nesouhlasné připomínky k těmto legislativním návrhům, argumenty poukazující na katastrofický výhled financování akademické vědy a výuky nejsou adekvátně brány v potaz.

Studenti, mladá akademická generace naší republiky, tyto problémy dobře chápou. Není divu, že opakovaně vyšli do ulic a na demonstracích žádají od vedení země racionalitu, respekt k akademické kompetenci, a to včetně sociální vnímavosti. Žádají podporu místo „oktrojování“ vědy, výzkumu a vědecké přípravy dalších generací. Univerzity nepotřebují nové rady, sestavené z vysloužilých straníků pochybné pověsti, které by poručnikovaly akademické samosprávy. Univerzity se potřebují opřít o kritický a důsledný vládní důraz na kvalitu své práce a produkce, potřebují stabilitu a jasný rámcový výhled do budoucnosti. Tam, kde ministerstvo školství okázale upřednostňuje úzce zájmové vazby před neúprosným obecným nárokem na dodržování kvalifikačních a kvalitativních standardů, jako se opakovaně dělo v nedávné a velmi nedávné minulosti, destruuje samotné základy, prestiž, ale i mezinárodní bonitu celého českého akademického sektoru.

Má-li se prosadit alespoň část z toho, co česká věda a vzdělanost potřebují, nelze se ale samozřejmě spoléhat na to, že vše vydobudou studenti. I naše univerzita by měla následovat výše zmíněná slova německé kancléřky, kdysi ostatně úspěšné fyzikální chemičky, a pojmout dnešní situaci jako šanci pro své vnitřní posílení, pro upevnění naší soudržnosti a také naší veřejné, řekněme rovnou mediální pádnosti.

Přízně si, že mnohdy nedokážeme vystupovat před vlastní obcí, ale hlavně před českou veřejností jako vnitřně semknutý tým. Konkurence rozdílných zájmů a koncepčních názorů fakultních skupin jistě patří k tradici univerzit už od středověku a může sloužit i jako dynamizující motor jejich vnitřního vývoje. Neznamená to ale, že by tato vnitřní zájmová rozrůzněnost měla dosáhnout míry ohrožující homogenitu akademického společenství. Moderní věda v sobě nese tendenci segmentovat, uzavírat dílčí mikroobory. Je to tendence sice světově obecná, nicméně také (a tady hovořím zejména o tříštění sil nebo o mikrokonkurencích nevědecké povahy) mnohdy škodlivá.

Univerzita jako tradiční instituce i jako živé a dynamické společenství lidí, kriticky zkoumajících živé i mrtvé, minulé i stávající a v jistém ohledu též budoucí aspekty existence světa, má však – evropsky či globálně nazíráno – šanci jen jako vnitřně propojený a svorně vystupující celek. Jednou z podmínek úspěchu je trvalé vytváření a kultivování pole vnitřní odborné komunikace, duchovního prostoru ustavování clusterů a platforem. Předpokladem úspěchu univerzity jako celku je vedle samozřejmého, ale nutného důrazu na naši kredibilitu a morální integritu také zájem každého z nás o práci těch druhých: kolegů i žáků. Jsme silní jen jako obec pevně spjatá vzájemným porozuměním, důvěrou a důvěryhodností.

Pokusme se využít vnější tlaku k tomu, že stabilizujeme naše vnitřní prostředí, že se rozhledneme po možnostech naší kooperace a komunikace, že objevíme nevyužité synergie. V moderní vědě je přece produktivní spojovat se k řešení náročných úkolů přes hranice oborů, inspirovat se pohledem přes plot vlastní úzké specializace, pochopit problémy našich sousedů v laboratořích i seminářích. Pokusme se proto dále si rozšířit obzory, dosud často mikrooborově rozparcelované. Možná dojdeme k netušeným výsledkům, možná při tom získáme užitečný respekt k výkonům kolegů a kolegů, které jsme dosud vlastně příliš nebrali na vědomí.

Státem nám vnucovaný zdánlivě reformní kvazipragmatismus úzce finanční povahy není pro Univerzitu Karlovu akceptovatelný ještě z jednoho dalšího důvodu. Univerzita nikdy nebyla pouhou výrobnou úzce kvalifikovaných „bezejmenných“ zaměstnanců nebo továrnou na tržně uplatnitelné výsledky aplikovaného výzkumu (o zhusta nesmyslných užitných vzorech ani nemluvě). Až na doby nejhlubšího totalitního temna to vždy byla škola kritického myšlení, inkubátor zdůvodněné nedůvěry vůči etablovaným pravdám, tribuna kompetentních vyzvatelů státního i vědeckého, neřku-li finančního establishmentu. Vždy – a dokonce i v těch historicky klidnějších dobách, třeba právě v epoše Rudolfa II. – to bylo místo kladení aktuálních a dovnitř vědy i ven, k mocným tohoto světa směřovaných nepohodlných otázek. Sebezáchovnou – a nadto morální – povinností členů akademické obce je proto „podílet se na rituálu“ inteligentní národní a mezinárodní komunikace a prezentovat Univerzitu Karlovu jako „naši duchovní firmu“, která již bezmála sedm století spolupracuje, moderuje a kriticky dotazuje existenci společnosti, intelektuálního života i vědy této země a této části našeho kontinentu.

Přejme naší univerzitě, ať s otevřeným hledím a pevnou rukou (příčinlivou kromě standardní práce také při připomínkování vládních návrhů či ve vyjednávacích a expertních grémiích) čelí tlakům okolí především vysokými standardy své práce. K ní patří tvrdá vědecká řehole stejně jako trpělivá péče o studenty jako o kolegy při řešení podstatných společných úkolů. Nejsme poučující školou, jsme akademickým společenstvím, které usiluje o to, přátelsky „vyhecovat“ mladé studentské — a tím i naše staré profesorské — hlavy k maximálním výkonům. A činíme tak pro dobro

individuálního rozvoje každého z akademických občanů, pro větší váhu i prestiž naší univerzity i šířeji světové vědy, pro užitek i věhlas českých vysokých škol a české i evropské společnosti jako celku.

Vláda, která pochopí, co všechno tím našemu státu nabízíme, která přijme naši podanou, jsem přesvědčen, že bohatstvím vrchovatě naloženou ruku, se postaví do šlépějí státnických mecenášů vědy a svobodné akademické výuky: Karla IV., Rudolfa II. i Tomáše Masaryka. Ti –a mnozí další – učinili tuto zemi, toto město a přímo nebo nepřímo i tuto univerzitu velkou a slavnou „non ad vanam captandam gloriam, sed ut veritas propagetur et lux eius, qua salus humani generis continetur, clarius effulgeat“ [1] .

[1] „...ne pro prázdnou slávu, ale pro to, aby byla šířena pravda a aby se jasněji skvělo její světlo, na němž spočívá blaho lidského rodu“ (ze slavnostní magisterské sponze UK).